

УДК 159.9

DOI: [https://doi.org/10.17721/upj.2022.1\(17\).8](https://doi.org/10.17721/upj.2022.1(17).8)

Рогаль Н. І.,

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри соціальної психології,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
E-mail: RogalNina@ukr.net
ORCID: 0000-0002-6937-7485
Scopus Author ID: 57202096862
Researcher ID: AAB-4136-2021

Синельников Р. Ю.,

кандидат психологічних наук,
асистент кафедри загальної психології,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
E-mail: romasynelnikov@gmail.com
ORCID: 0000-0003-1634-7458

Матвійчук К. Ю.,

магістр психології,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
E-mail: katematviichuk1@gmail.com
ORCID: 0000-0003-0135-8461

ОСОБЛИВОСТІ ЗВ'ЯЗКУ СТИЛІВ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ ТА ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ПІДЛІТКІВ

У статті розглядається проблема взаємозв'язку сімейного виховання та ціннісних орієнтацій підлітків. Теоретичний аналіз свідчить про те, що ціннісні орієнтації визначають напрями поведінки, внутрішню готовність особистості до здійснення тієї або іншої діяльності з метою досягнення певних цілей та задоволення власних потреб. Вступаючи в підлітковий вік, дитина починає по-новому оцінювати батьківське ставлення, своє місце в сім'ї та власну значущість, що і слугує в подальшому основою формування її ціннісних орієнтацій.

Виявлено, що стилі сімейного виховання підлітків виражені майже однаковою мірою з незначним переважанням індиферентного та авторитарного стилів. Найбільш значущими цінностями підлітків є «конформність», «гедонізм», «доброта», «безпека», «стимуляція», «влада» і «досягнення», найменш значущими – «самостійність», «універсалізм» та «традиції».

Виявлено наявність взаємозв'язків між стилями сімейного виховання та ціннісними орієнтаціями підлітків. Найбільша кількість зв'язків виявлена між авторитетним стилем виховання та цінностями: традиції, самостійність, стимуляція, влада та із конформністю (зворотний зв'язок); ліберальним стилем виховання та цінностями: добро, універсалізм, безпека та зворотні зв'язки із традиціями та досягненнями. Це свідчить про те, що прийняття та тепле емоційне ставлення до дитини пов'язане із розвитком самостійності, прагненням до активності, до збудження, формування уявлення про важливість групової солідарності та відсутність страху порушити соціальні очікування та норми, зокрема, коли вони можуть зашкодити самому підлітку. Разом з тим, емоційна байдужість батьків, дистантність щодо дитини пов'язана із формуванням у підлітка цінностей, спрямованих на забезпечення благополуччя близьких, толерантність, прийняття, розуміння оточуючих (що може бути свого роду компенсацією) та низьким рівнем важливості власних досягнень для особистості. Найменша кількість зв'язків виявлена між авторитарним стилем виховання та цінностями конформність і зворотно - із самостійністю та безпекою; ліберальним стилем та конформністю і зворотно – із досягненням та владою. Це свідчить про те, що низький рівень прийняття, директивний стиль взаємодії з дитиною пов'язані із оцінкою нею важливості підпорядкування до позицій і думок інших та низьким рівнем самостійності у прийнятті рішень та здійсненні дій. Вседозволеність та мінімізація контролю з боку батьків, які характерні для ліберального стилю, пов'язані із оцінкою важливості підпорядкування та зниження важливості досягнення особистого успіху через демонстрацію власної компетентності.

Ключові слова: ціннісні орієнтації, сімейне виховання, стратегії, стилі, діти підліткового віку.

Вступ

Постановка проблеми. Проблема сімейного виховання завжди викликала зацікавленість науковців. А у зв'язку із суспільними змінами (політичними, економічними, соціальними), які безперечно

впливають на батьків і на їхні особливості взаємодії із дітьми (стратегії виховання, кількість часу, проведеного разом, участь у житті дитини тощо) ці питання стають все більш актуальними. Оскільки наше суспільство постійно трансформується, варто вивчати особливості цих змін та те, як вони позначаються на суспільних процесах. На нашу думку, заслуговує особливої уваги у контексті проблеми сімейного виховання питання зв'язку між його стилями та ціннісними орієнтаціями дитини.

Теоретичний аналіз

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Як одна зі складових структури особистості, ціннісні орієнтації досліджуються в рамках психології особистості, загальної та соціальної психології. Істотний внесок у дослідження ціннісних орієнтацій здійснили А. Березянська, Л. Долинська, А. Кавалеров, Н. Максимчук, С. Матяж, Д. Місенг, А. Мудрик та інші (Долинська, Максимчук, 2008; Кавалеров, 2000; Матяж, Березянська, 2013; Місенг, 2020).

Ціннісні орієнтації є інтегративною основою як для окремо взятої особистості, так і для будь-якої соціальної групи, нації та всього людства загалом. Вони визначають напрями поведінки, внутрішню готовність особистості до здійснення тієї або іншої діяльності з метою досягнення певних цілей та задоволення власних потреб. Іншими словами, саме ціннісні орієнтації визначають вчинки та дії особистості. Здебільшого процес формування ціннісних орієнтацій відбувається у підлітковому віці. Вступаючи в підлітковий вік, дитина починає по-новому оцінювати взаємини з батьками, своє місце в сім'ї та власну значущість, що і слугує в подальшому підґрунтям формування її ціннісно-сміслових структур.

Ціннісні орієнтації визначають: загальну спрямованість прагнень та інтересів особистості, цільові й мотиваційні програми, ієрархію індивідуальних вподобань та зразків, рівень вподобань, уявлення щодо дійсності та механізми селекції відповідно до критеріїв значущості, міру готовності та рішучості до реалізації власного «проекту життя» (Матяж, Березянська, 2013, с. 28).

У сучасній науковій літературі наводиться низка підходів до класифікації ціннісних орієнтацій особистості. А. Кавалеров виокремлює чотири їх типи: етико-релігійні (орієнтації на загальнолюдські цінності на кшталт: гуманізм, добро, відповідальність, справедливість тощо), образно-етичні (що дозволяють відволікатися від турбот буденності), утилітарні (пояснюються орієнтацією на користь, прагматизм тощо), науково-теоретичні (спрямованість особистості на пошук сенсу жит-

тя, істини), політичні орієнтації (представляють собою прагнення до кар'єрного зростання, концентрації влади) (Кавалеров, 2000).

Ціннісні орієнтації мають свою структуру, яка складається з трьох компонентів: когнітивний, представлений соціальним досвідом особистості, що є підґрунтям наукового пізнання навколишньої дійсності, у результаті якого формується ціннісне ставлення; емоційний компонент, який характеризується ставленням особистості до певних цінностей, та поведінковий компонент, який виступає результатом взаємодії між когнітивним і емоційним компонентом, коли у людини формується готовність до дій (Кавалеров, 2000; Місенг, 2020).

І. Бех, Ю. Гіппенрейтер, Л. Гончар, І. Сопівник, Г. Тарасенко, І. Шкільна, визначають ціннісні орієнтації як важливий критерій громадянської, моральної спрямованості особистості та дотримуються думки, що сім'я є основним джерелом ціннісних орієнтацій дитини, вони зауважують, що поведінка та ставлення до оточуючих, перш за все, залежать від морального клімату в сім'ї, вчинків та поглядів батьків, характеру спілкування, а також від взаємин між членами сім'ї (Бех, 2008; Гіппенрейтер, 2010; Гончар, 2018; Сопівник, 2018; Тарасенко, 2013; Шкільна, 2014).

У науковій літературі описано значний фактологічний доробок українських та зарубіжних науковців, який присвячено вивченню сімейного виховання, його типологізації та впливу на особистість дитини (А. Адлер, Т. Алексєєнко, О. Безлюдний, І. Бех, О. Венгер, Т. Гордон, А. Коваленко, Т. Кравченко, В. Поліщук, Н. Рогаль, К. Роджерс, Г. Тарасенко, Н. David, Н. Demo, Т. Dishion, G. Fosco, E. Stormshak, C. Winter та інші (Алексєєнко, 2016; Безлюдний, 2011; Бех, 2008; Коваленко, Рогаль, 2016; Тарасенко, 2013; Кравченко, 2002; Поліщук, 2008; Demo, David, 1992; Fosco, Stormshak, Dishion, Winter, 2012).

Стилі сімейного виховання – це спосіб стосунків, який переважає у сім'ї у системі взаємодії «дитина-батьки», що містить рівень опіки, контролю, поваги до дитини та її кордонів, підтримки її самостійності, використання батьками прийомів та методів впливу на дитину, використання певної системи санкцій (заохочення та покарання), якість психоемоційних контактів між дорослими та дітьми тощо.

На думку І. Беха сім'я та сімейне виховання є дуже важливим для розвитку дитини та формування у неї особистісних цінностей, які є орієнтирами людини у світі. Однак, це не легке завдання, яке полягає у тому, щоб це стало саме укоріненим мотивом життєдіяльності, а не ситуативною характеристикою особистості. Але сім'я апіорі має такі можливості для формування у дитини моральної любові, гармонійних

стосунків з оточуючими, альтруїзму та здатності бажати щастя та благ іншій людині заради неї самої, а не задля себе (Бех, 2008).

У цьому аспекті важливе значення має позиція особи, яка виконує виховну функцію та має транслювати дитині етично вивірені та правильні патерни поведінки, позиції, що є надбанням національного та всезагального досвіду. Тобто, у дорослого має бути власна позиція щодо подій та явищ навколишнього світу для формування її у дитини (Тарасенко, 2013).

Процеси впливу сім'ї частково залежать від розвитку як дитини, так і батьків. Діти не є пасивними у сімейному житті. Стосунки між членами сім'ї, зокрема, у системі «батьки-дитина», розвиваються, і кожен учасник взаємодії з часом впливає на іншого. Зокрема, у дітей в процесі розвитку формується уявлення про інших, автономія у взаємодії з батьками, позиції оточуючих стають більш усвідомленими та зрозумілими, діти краще координують свою діяльність з діяльністю інших членів сім'ї. Батьки також змінюються, реагують на когнітивний розвиток своїх дітей, використовують різні форми пояснення, інструкції, пристосовують свій стиль виховання та дисципліни відповідно до вікового розвитку дитини тощо (Schermerhorn, Cummings, 2008; Fiese, Winter, 2008).

У ході дослідження, проведеного G. Okorodudu, виявлено, що незалежно від статі, віку, місця проживання стиль виховання підлітків впливає на їхню поведінку та схильність до правопорушень. Позитивно орієнтовані за стилем батьки (чуйні, вимогливі) сприяють формуванню соціальної компетентності та цілеспрямованості підлітків. Контроль, спостереження за діяльністю підлітків та заохочення самостійності мають найбільш позитивний вплив на поведінку, а не залученість батьків, не реагування на потреби негативно впливають на поведінку дітей (Okorodudu, 2010).

Отже, стиль сімейного виховання виступає важливим чинником становлення особистості. Це транслятор цінностей, що засвоюються в підлітковому віці особливо глибоко та міцно. Водночас, в сучасній психології проблема становлення ціннісно-сислової сфери особистості підлітка нечасто розглядається саме у контексті особливостей сімейного виховання – зазначені аспекти підліткового розвитку невиправдано розведені, часто декларована роль сім'ї у становленні цінностей дитини мало з ними співвідноситься в конкретних емпіричних дослідженнях. Цим власне і обумовлена **мета дослідження** – аналіз особливостей взаємозв'язку стилів сімейного виховання та ціннісних орієнтацій підлітків.

Методологія дослідження

Для дослідження особливостей взаємозв'язку стилів сімейного виховання та ціннісних орієнтацій підлітків використано ряд психодіагностичних методик: опитувальник «Стратегії сімейного виховання» С. Степанова (модифікація І. Махоніної) (Кузнєцова, 2019) та методика вивчення цінностей Ш. Шварца (Карандашов, 2004).

Вибірка. Дослідження проводилося на базі загальноосвітньої школи № 23 міста Луцьк. У дослідженні взяло участь 50 учнів 9–10 класів (з них 28 дівчат та 22 хлопці) та 50 батьків (34 матері та 16 батьків). Загальний обсяг вибірки – 100 осіб.

Аналіз отриманих у ході емпіричного дослідження даних здійснювався за допомогою комп'ютерної програми SPSS 23.0 та таких математико-статистичних методів: описові статистики (відсотковий розподіл, середні значення), Н-критерій Крускала-Уоллеса та кореляційний аналіз.

Результати і дискусія

У ході аналізу одержаних результатів за допомогою опитувальника «Стратегії сімейного виховання» С. Степанова визначено відсотковий розподіл вираженості стратегій (рис. 1).

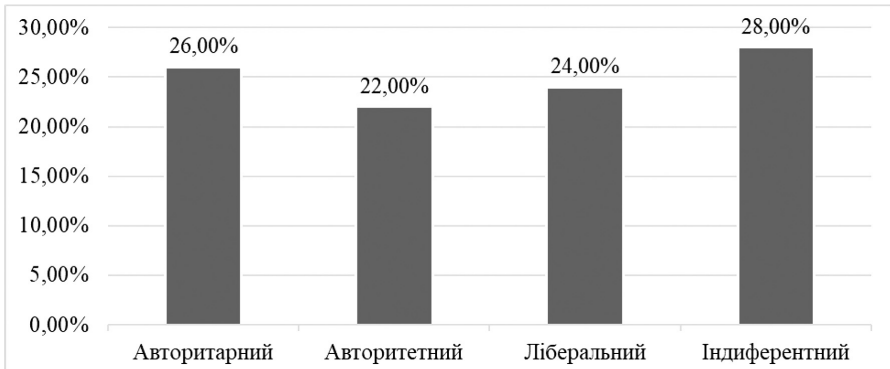

Рис. 1. Розподіл вираженості стилів сімейного виховання підлітків, у %

Загальний відсотковий розподіл з використання чотирьох стилів виховання знаходиться в одній площині. Водночас, дещо переважає використання батьками індиферентного (28%) та авторитарного (26%) стилів виховання, порівняно з ліберальним та авторитетним стилями.

При цьому значущих відмінностей у стилях виховання батьками дітей залежно від статі виявлено не було ($p \geq 0,05$). Цей результат є дещо відмінним від результатів інших досліджень щодо відмінностей у стилях виховання залежно від статі дитини (Н. Рогаль, І. Фурманов та ін.) (Рогаль, 2014; Фурманов, 2006). У дослідженнях Т. Алексеєнко виявлено, що для самих дітей, незалежно від статі, важливо, щоб батьки про них піклувалися, любили, розуміли та довіряли (Алексеєнко, 2016).

Результати дослідження за методикою вивчення цінностей Ш. Шварца свідчать, що за рівнем вираженості цінності підлітків знаходяться у такій послідовності: «конформність» (4,97), «гедонізм» (4,18), «доброта» (3,92), «безпека» (3,58), стимуляція (3,52), «влада» (3,47), «досягнення» (3,3), «самостійність» (2,52), «універсалізм» (2,37), «традиції» (1,72). Отже, серед підлітків найменш вираженими цінностями є прагнення до самостійності у дії, творчості, дослідницькій активності; низький рівень прийняття звичаїв та ідей, які існують у культурі; низькі терпимість, розуміння, захист добробуту всіх людей та природи. Подібні результати щодо вираженості домінуючих цінностей підлітків, але з певними особливостями, містяться в дослідженні Д. Місенг (Місенг, 2020). Зокрема, дослідниця виявила, що для підлітків найбільш вираженими є «самостійність», «добро» та «безпека», а «традиції» та «влада» є найменш вираженими.

Виявлено відмінності у ціннісних орієнтаціях підлітків залежно від стилів сімейного виховання (рис. 2).

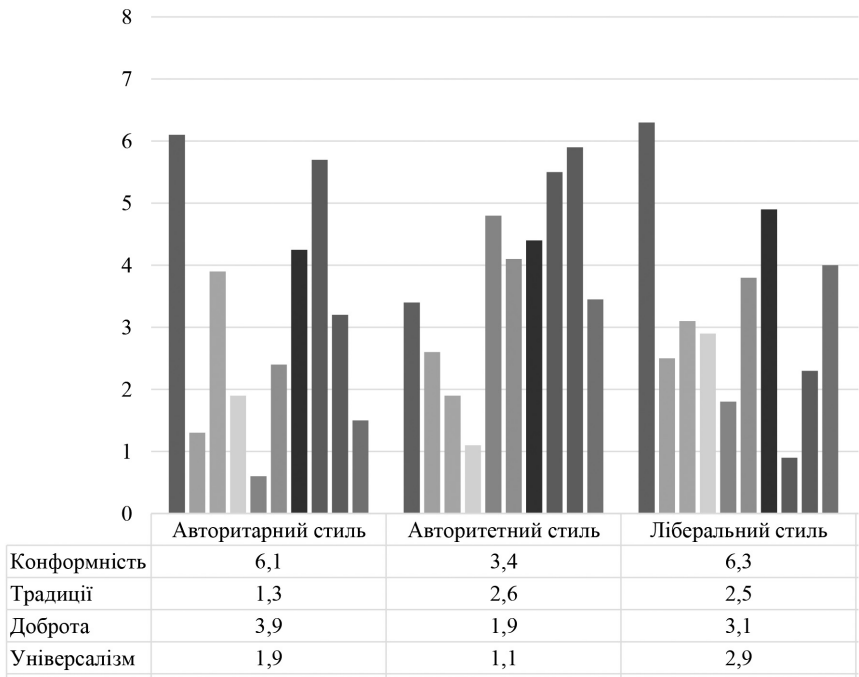

Рис. 2. Показники ціннісних орієнтацій за методикою вивчення цінностей Ш. Шварца залежно від стилів сімейного виховання підлітків, ранг

Підлітки із сімей із авторитарним стилем виховання є доброзичливими, сфокусованими на добробуті у взаємодії з близькими людьми на повсякденній основі. До мотиваційної мети відноситься збереження благополуччя оточуючих (лояльність, корисність, поблажливість, відповідальність, чесність, дружба, зріла любов). Найменш виражені у цих підлітків цінності «безпека», «традиція», «самостійність». Можна припустити, що проблеми, які з'являються у соціальній взаємодії підлітків, пов'язані з нестачею широти, правдивості, довіри у стосунках. Низький рівень показника за шкалою «самостійність» свідчать про відсутність здатності підлітків мислити та самостійно обирати спосіб дії. На думку Т. Гордона, К. Роджерса, завдання батьків полягає у вихованні в дітей саме вміння самостійно ухвалювати рішення, долати труднощі, вирішувати проблемні питання, сприяти їхньому вільному самовираженню, зокрема через прояв поваги до вчинків, особистості, життєвих виборів дитини (Гордон, 2011; Rogers, 1961). Тому можна зробити висновок, що використання авторитарного стилю не сприяє розвитку цих рис особистості.

Підлітки, у сім'ях яких використовують авторитетний стиль виховання, мають високі показники за шкалами «влада», «самостійність», «досягнення». Це свідчить про те, що, окрім спрямованості на високий соціальний статус, соціальну успішність та домінування над людьми, їх характеризує прагнення до самостійності. Водночас, вони мають високий рівень самооцінки й самоприйняття, самоконтролю, готовності до дотримання соціальних правил і норм, а також низький рівень потреби у позитивній взаємодії.

Такі цінності, як «конформність», «гедонізм», «безпека» займають найвищі ранги у підлітків із сімей з ліберальним стилем виховання. Пріоритетними для них є гармонія, безпека, стабільність суспільства та взаємин, терпимість, розуміння, захист, благополуччя. Високий ранг цінності «гедонізм» свідчить про прагнення до насолоди та чуттєвих задовольень, що може виступати наслідком відносно вільного підходу їх батьків до задоволення власних базових потреб. Підлітки уникають відповідальності та мають прояви інфантильності, їм властивий страх реальної діяльності й досягнень.

Підлітки, батьки яких надають перевагу індиферентному стилю виховання, мають високі показники цінностей «доброта», «безпека», а також «конформізм» і «стимуляція». У зв'язку з батьківською холодністю такі підлітки не розуміють точно, чи люблять їх батьки, як загалом ставляться до них інші люди. Високий ранг цінностей «доброта», «безпека» може бути наслідком незадоволеної потреби в емоційному прийнятті батьками.

Перейдемо до аналізу рангової «ваги» кожної з цінностей.

Конформність як цінність є найбільш значущою для підлітків, батьки яких використовують ліберальний (90%) та авторитарний (87%) стилі виховання. У підлітків, батьки яких використовують індиферентний стиль, вона займає третє місце (58%), а авторитетних стиль – сьоме місце (48%). Провідна мотиваційна мета зазначеного типу цінності полягає у стримуванні й запобіганні діям, що можуть нашкодити іншим або ж не відповідають соціальним очікуванням.

Другою за рівнем значущості для підлітків є цінність «гедонізм», яка полягає у важливості отримання чуттєвого задоволення та насолоди. Найбільш виражена вона у підлітків, батьки яких використовують ліберальний (70% - друге місце) та авторитарний (62% – третє місце) стилі виховання. На четвертому ранговому місці (60%) вона знаходиться у підлітків, у сім'ях яких переважає авторитетний стиль та на шостому (45%) – індиферентний стиль виховання.

Третя за рівнем значущості для підлітків цінність «добро» знаходиться на першому місці (97%) у тих, чий батьки використовують ін-

диферентний стиль, на четвертому (55%) – авторитарний, на п'ятому (44%) – ліберальний та на дев'ятому місці (27%) – авторитетний стилі виховання.

Цінність «безпека» найбільш значуща для підлітків, в сім'ях яких переважає індивідуальний стиль виховання (77% – друге місце), на третьому місці (49%) – ліберальний стиль, на шостому (48%) – авторитетний та найменш значуща для підлітків із сімей з авторитарним стилем виховання (21% – восьме місце). Підлітки, у сім'ях яких використовується індивідуальний та ліберальний стилі виховання, доволі високо проранжували цінність «безпека», що свідчить про важливе значення для них гармонійних міжособистісних стосунків, почуття приналежності, взаємної прихильності.

«Стимуляція» як цінність, що виявляється у прагненні до новизни і глибоких переживань, має середній рівень значущості для підлітків, в сім'ях яких використовують авторитетний стиль виховання (58% – четверте місце), на п'ятому місці – для підлітків із сімей з ліберальним та індивідуальним стилями та найменш вираженою (34% – шосте місце) – з авторитарним стилем виховання.

Цінність «влада», що є свідченням прагнення зайняти високий соціальний статус та домінувати над іншими, найважливіша (перше місце, 84%) для підлітків, батьки яких використовують авторитетний стиль виховання, на п'ятому (45%) – авторитарний та на восьмому (32% та 35% відповідно) – ліберальний та індивідуальний стилі виховання. Невисокий ранг цієї цінності у підлітків, у сім'ях яких переважає авторитарний стиль, можна пояснити тим, що вони уникають самостійності в мисленні та у власній поведінці.

На першому місці (81%) цінність «досягнення» виявлена у підлітків із сімей з авторитарним стилем; на другому (78%) – із авторитетним; на дев'ятому (45%) – із індивідуальним; на десятому (12%) – із ліберальним стилями виховання. До провідної мети зазначеного типу цінностей відноситься особистий успіх через прояв компетентності згідно з соціальними стандартами. Те, що ця цінність переважає у підлітків із сімей із авторитарним стилем виховання, можна пояснити суворим рівнем контролю з боку батьків, вимогою чіткого дотримання правил, а також підпорядкуванням авторитету старших. Зовсім інша картина спостерігається у сім'ях, яким притаманні індивідуальний та ліберальний стилі виховання: вони не демонструють прагнення до того, аби виявляли власну компетентність.

Підлітки, які виховуються в сім'ях з авторитарним стилем виховання ставлять цінність «самостійність» на третє місце (68%), із індивідуальним – на сьоме (41%), з ліберальним – на дев'яте (25%) та з авто-

ритарним – на десяте місце (8%). Це свідчить про те, що підлітки, в сім'ях яких найчастіше застосовують індивідуальний, авторитарний та ліберальний стилі, не прагнуть до самостійності мислення та свободи ухвалення рішень. Такі підлітки виховуються в сім'ях, де абсолютно всі рішення ухвалюють батьки, що власне і не сприяє оцінці самостійності як значущої цінності.

Одними із найменш значущих за оцінкою підлітків є цінності «універсалізм» та «традиції». Зокрема, виявлено, що ця цінність найбільш важливою є для підлітків, які виховуються із застосуванням індивідуального стилю (51% – п'яте місце), ліберального стилю – на шостому місці (41%), а найменш значущою – для підлітків із сімей з використанням авторитарного (27% – сьоме місце) та авторитетного (15% – десяте місце) стилів. Такі результати можна пояснити тим, що підлітки, батьки яких проявляють до них високий рівень вимогливості та чуйності, підтримки та турботи, мають низький рівень потреби у позитивній взаємодії, необхідність в афіліації й забезпеченні процвітання групи, оскільки ці потреби у них вже задоволені в колі сімейної взаємодії.

Цінність «традиції», яка отримала найменший рівень оцінки серед десяти цінностей, найбільш важливою є для дітей, батьки яких використовують авторитетний стиль виховання (37% – восьме місце), ліберальний (35% – сьоме місце). Найменш значущою є для дітей із сімей із авторитарним (18% – дев'яте місце) та індивідуальним (7% – десяте місце) стилями. Такі результати можна пояснити тим, що цінності, які стосуються поваги, прийняття звичаїв та ідей, що існують у культурі, а також їх дотримання у підлітковому віці лише починають формуватися та не мають поки що такого рівня значущості. Водночас, діти, батьки яких під час взаємодії з ними демонструють повагу, увагу, низький рівень вимогливості та високий рівень чуйності до них мають вищі показники значущості цінності традиції, порівняно із сім'ями, батьки в яких надають перевагу надмірному контролю, недооцінюють дітей та демонструють недбалий підхід до виховання.

Для визначення значущості відмінностей застосовано Н-критерій Крускала-Уоллеса (табл. 1).

Таблиця 1

Значення Н-критерію оцінки значущості відмінностей при виборі цінностей підлітками за методикою Ш. Шварца

Цінності	Значення Н-критерію Крускала-Уоллеса	Рівень значущості
Влада	8,9	$p \leq 0,05$
Досягнення	9,1	$p \leq 0,05$
Гедонізм	6,5	$p \geq 0,05$
Стимуляція	8,2	$p \leq 0,05$
Самостійність	8,5	$p \leq 0,05$
Універсалізм	10,6	$p \leq 0,05$
Доброта	9,8	$p \leq 0,05$
Традиції	9,7	$p \leq 0,05$
Конформність	8,1	$p \leq 0,05$
Безпека	8,7	$p \leq 0,05$

Примітка: Нкр = 7,815 при $p \leq 0,05$

Виявлено значущі відмінності за всіма шкалами методики Ш. Шварца залежно від стилів сімейного виховання ($p \leq 0,05$). Винятком є лише цінність «гедонізм», за якою не виявлено значущих відмінностей ($p \geq 0,05$).

Для з'ясування зв'язків між стилями сімейного виховання та ціннісними орієнтаціями підлітків використовувався кореляційний аналіз. Виявлено значущі прямі кореляції авторитетного стилю сімейного виховання та таких ціннісних орієнтацій підлітків як: традиції ($r = ,432$; $p \leq 0,05$), самостійність ($r = ,521$; $p \leq 0,01$), стимуляція ($r = ,333$; $p \leq 0,05$) та влада ($r = ,286$; $p \leq 0,05$), а також, зворотний зв'язок із цінністю «конформність» ($r = -,342$; $p \leq 0,05$), що виявляється у повазі до традицій і звичаїв, відповідальності, свободі, креативності, самостійності у вчинках і судженнях, прагненні до нових вражень, сміливості, низькій схильності до підпорядкування і пристосування тощо.

Авторитарний стиль виховання прямо корелює з конформністю ($r = ,550$; $p \leq 0,01$) та зворотно - із самостійністю ($r = -,601$; $p \leq 0,01$) і безпекою ($r = -,401$; $p \leq 0,01$), що виявляється у схильності до підпорядкування, низькому рівні самостійності, рішучості у вчинках і судженнях, миролюбстві, стабільності, продуктивності планів та дій.

Використання у системі сімейного виховання ліберального стилю прямо корелює із конформністю ($r = ,365$; $p \leq 0,05$) та зворотно із досяг-

ненням ($r = -.444$; $p \leq 0,01$) і владою ($r = -.395$; $p \leq 0,05$). Це свідчить про те, що такі підлітки схильні до пристосування, менше розглядають особистісний успіх як цінність.

Індиферентний стиль сімейного виховання прямо пов'язаний із такими ціннісними орієнтаціями підлітків як: доброта ($r = .322$; $p \leq 0,05$), універсалізм ($r = .351$; $p \leq 0,05$) і безпека ($r = .292$; $p \leq 0,05$) та зворотно - із шкалами: «традиції» ($r = .400$; $p \leq 0,01$) та «досягнення» ($r = .380$; $p \leq 0,05$). Це може свідчити про те, що зі зростанням використання індиферентного стилю виховання зростає рівень доброти, що розглядається як турбота про близьких, оточуючих, прагнення зробити їх щасливими і благополучними, вищим стає рівень соціальної справедливості, рівності, толерантності, безпеки і стабільності, прагнення до захищеності та водночас знижується відповідальність за існуючі традиції, звичаї і знижується рівень цінності досягнення як особистого успіху.

Висновки

У статті здійснено теоретичне узагальнення проблеми стилів сімейного виховання та їх зв'язку із ціннісними орієнтаціями підлітка. Показано, що сім'я, особливості сімейного виховання є важливими та здійснюють вагомий вплив на дитину, її поведінку та формування у неї особистісних цінностей, що в подальшому будуть слугувати життєвими орієнтирами особистості.

Результати дослідження свідчать про те, що майже однаково представлені всі стилі виховання, незначно переважають два стилі – індиферентний, який виражається у недбалому підході до виховання, емоційній віддаленості, низькому рівні вимогливості, чуйності щодо дитини, та авторитарний, для якого характерний контроль, високий рівень вимогливості та низький рівень чуйності.

Виявлено, що для підлітків найбільш значущими цінностями є: «конформність», «гедонізм», «доброта», «безпека», «стимуляція», «влада» і «досягнення», найменш значущими – «самостійність», «універсалізм» та «традиції».

Результати дослідження свідчать про те, що стилі сімейного виховання пов'язані із ціннісними орієнтаціями підлітків. Найбільшу кількість зв'язків з цінностями має авторитетний стиль виховання, він пов'язаний із повагою, прийняттям підлітками звичаїв та ідей, які існують в культурі; прагненням до самостійності, до новизни та різноманітності, до досягнення соціального статусу і престижу, суспільного визнання та з низьким рівнем прояву конформності. Індиферентний стиль прямо пов'язаний із такими ціннісними орієнтаціями підлітків як: доброта, універсалізм, безпека та зворотно із шкалами: «традиції»

та «досягнення». Авторитарний стиль виховання прямо корелює з конформністю та зворотно із самостійністю і безпекою. Ліберальний стиль виховання прямо пов'язаний із конформністю та зворотно – оіз досягненням та владою.

Перспективою подальших досліджень може бути розширення дослідження для більш детального вивчення стилів сімейного виховання залежно від статі, вікових особливостей дітей та батьків; розробка та впровадження психокорекційних програм гармонізації стилів сімейного виховання, які б сприяли формуванню сприятливого розвитку особистості дитини.

Декларація про конфлікт інтересів. Автори заявляють про відсутність потенційного конфлікту інтересів стосовно дослідження, авторства та / або публікації цієї статті.

Список використаних джерел

Demo, H., David, H. (1992). Parent-child relations Assessing recent changes. *Journal of Marriage and Family*, 54, 104–117.

Fiese, B. H., Winter, M. A. (2008). Family Influences. *Encyclopedia of Infant and Early Childhood Development (Second Edition)*, 595–602.

Fosco, G. M., Stormshak, E. A., Dishion, T. J., Winter, C. (2012). Family relationships and parental monitoring during middle school as predictors of early adolescent problem behavior. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 41(2), 202–213.

Okorodudu, G. N. (2010). Influence of parenting styles on adolescent delinquency in delta central senatorial district. *Edo Journal of Counselling*, 3(1), 58–86. DOI: 10.4314/ejc.v3i1.52682.

Rogers, C. (1961). *On Becoming a Person: A Therapists View of Psychotherapy*. Boston.

Schermerhorn, A. C., Cummings, E. M. (2008). Transactional Family Dynamics: A New Framework for Conceptualizing Family Influence Processes. *Advances in Child Development and Behavior*, 36, 187–250.

Алексєнко, Т. Ф. (2016). *Сучасне сімейне виховання: концептуалізація ідей теорії та практики*. (Монографія). Умань : Жовтий О. О.

Безлюдний, О. І. (2011). Роль сім'ї в особистісному розвитку дитини. *Порівняльно-педагогічні студії: науково-педагогічний журнал*, 1(7), 8–13.

Бех, І. Д. (2008). *Виховання особистості: Підручник для студентів вищих навчальних закладів*. Київ : Либідь.

Гіппенрейтер, Ю. Б. (2010). *Спілкуватися з дитиною. Як?* Київ : Національний книжковий проект.

Гончар, Л. В. (2018). Теоретико-методичні засади формування гуманних батьківсько-дитячих взаємин. (Дис. доктора пед. наук). Київ.

Гордон, Т. (2011). *Виховання без невдач. Стосунки батьків з дітьми*. Київ : Свічадо.

Долинська, Л. В., Максимчук, Н. П. (2008). *Психологія ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя*. Кам'янець-Подільський: ФОП Сисин О. В.

Кавалеров, А. (2000). Ціннісні орієнтації та їх класифікація. *Наукове пізнання: методологія та технологія*, 1–2, 33–36.

Карандашев, В. Н. (2004). *Методика Шварца для изучення ценностей личности: концепция и методическое руководство*. Санкт-Петербург : Речь.

Коваленко, А. Б., Рогаль, Н. І. (2016). Психологічні умови гармонізації стосунків підлітків з батьками. *Український психологічний журнал*, 2, 52–61.

Кравченко, Т. (2002). Вплив батьківського ставлення на соціальний розвиток дитячої особистості. *Вісник Черкаського університету: Серія «Педагогічні науки»*, 41, 48–52.

Кузнецова, О. В. (2019). *Методика «Стратегії сімейного виховання» С. С. Степанова у модифікації І. І. Махоніної*. Режим доступу: <https://vseosvita.ua/library/dodatok-do-stattiditaco-batktivski-vidnosini-v-rodini-metodika-strategii-simejnogo-vihovanna-ssstepanova-v-modifikacii-ii-mahoninoi-139415.html>

Матяж, С. В., Березянська, А. О. (2013). Класифікація цінностей та ціннісних орієнтацій особистості. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Сер. : Соціологія*, 225, 213, 27–30.

Місенг, Д. В. (2020). *Вплив ціннісних орієнтацій на стиль життя особистості*. (Дис. канд. психол. наук). Київ.

Поліщук, В. М. (2008). *Психологія сім'ї*. Суми : «Університетська книга».

Рогаль, Н. И. (2014). Психологический анализ детско-родительских отношений девочек и мальчиков подросткового возраста. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, II(18), 37, 109–112.

Сопівник, І. В. (2018). Цінності сім'ї та батьківства у структурі ціннісних орієнтацій молоді України та Польщі. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*, 2(42), (Т.1), 42–46.

Тарасенко, Г. С. (2013). *Педагогика семьи в контексте образовательных приоритетов Украины и Беларуси* (Коллективная монография). Винница-Мозырь : Нилан-ЛТД.

Фурманов, И. А. (2006). *Агрессия и насилие: диагностика, профилактика и коррекция*. Санкт-Петербург : Речь.

Шкільна, І. М. (2014). Виховання гуманістичних цінностей старших підлітків у взаємодії сім'ї і школи. (Автореф. дис. канд. пед. наук). Київ.

References

Demo, H., David, H. (1992). Parent-child relations Assessing recent changes. *Journal of Marriage and Family*, 54, 104–117.

Fiese, V. H., Winter, M. A. (2008). Family Influences. *Encyclopedia of Infant and Early Childhood Development (Second Edition)*, 595-602.

Fosco, G. M., Stormshak, E. A., Dishion, T. J., Winter, C. (2012). Family relationships and parental monitoring during middle school as predictors of early adolescent problem behavior. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 41(2), 202–213.

Okorodudu, G. N. (2010). Influence of parenting styles on adolescent delinquency in delta central senatorial district. *Edo Journal of Counselling*, 3(1), 58-86. DOI: 10.4314/ejc.v3i1.52682.

Rogers, C. (1961). *On Becoming a Person: A Therapists View of Psychotherapy*. Boston.

Schermerhorn, A. C., Cummings, E. M. (2008). Transactional Family Dynamics: A New Framework for Conceptualizing Family Influence Processes. *Advances in Child Development and Behavior*, 36, 187–250.

Aljeksjejenko, T. F. (2016). *Suchasne simejne vyhovannja: konceptualizacija idej teorii' ta praktyky [Modern family education: conceptualization of ideas of theory and practice]*. (Monografija). Uman' : Zhovtyj O. O. [in Ukrainian].

Bezljudnyj, O. I. (2011). Ról' sim'i' v osobystisnomu rozvytku dytyny [The role of the family in the personal development of the child]. *Porivnjal'no-pedagogichni studii': naukovo-pedagogichnyj zhurnal*, 1(7), 8–13. [in Ukrainian].

Beh, I. D. (2008). *Vyhovannja osobystosti: Pidruchnyk dlja studentiv vyshhyh navchal'nyh zakladiv [Personality education: Textbook for students of higher educational institutions]*. Kyi'v : Lybid'. [in Ukrainian].

Gippenrejtter, Ju. B. (2010). *Spilkuvatysja z dytynoju. Jak? [Communicate with the child. How?]*. Kyi'v : Nacional'nyj knyzhkovyj proekt. [in Ukrainian].

Gonchar, L. V. (2018). Teoretyko-metodychni zasady formuvannja gumannyh bat'kivs'ko-dytjacyh vzajemyn [Theoretical and methodological principles of the formation of humane parent-child relationships]. *Doctor's thesis*. Kyi'v. [in Ukrainian].

Gordon, T. (2011). *Vyhovannja bez nevdach. Stosunky bat'kiv z dit'my [Education without failures. Relationship of parents with children]*. Kyi'v : Svichado. [in Ukrainian].

Dolyns'ka, L. V., Maksymchuk, N. P. (2008). *Psyhologija cinnisnyh orijentacij maybutn'ogo vchytelja [Psychology of value orientations of the future teacher]*. Kam'janec'-Podil's'kyj : FOP Sysyn O. V. [in Ukrainian].

Kavaljerov, A. (2000). *Cinnisni orijentacii ta ih klasyfikacija. Naukove piznannja: metodologija ta tehnologija [Value orientations and their classification. Scientific knowledge: methodology and technology]*, 1–2, 33–36. [in Ukrainian].

Karandashev, V. N. (2004). *Metodika Shvarca dlja izuchenija cennostej lichnosti: koncepcija i metodicheskoe rukovodstvo [Schwartz Methodology for the Study of Personal Values: Concept and Methodological Guide]*. Sankt-Peterburg : Rech'. [in Russian].

Kovalenko, A. B., Rohal, N. I. (2016). Psyhologichni umovy garmonizacii' stosunkiv pidlitkiv z bat'kamy [Psychological conditions of harmonization Child-parent relationships]. *Ukrainian Psychological Journal*, 2, 52–61. [in Ukrainian].

Kravchenko, T. (2002). Vplyv bat'kivs'kogo stavlennja na social'nyj rozvytok dytjachoi' osobystosti [The influence of parental attitude on the social development of children's personality]. *Visnyk Cherkas'kogo universytetu. Serija «Pedagogichni nauky»*, 41, 48–52. [in Ukrainian].

Kuznecova, O. V. (2019). *Metodyka «Strategii' simejnogo vyhovannja» S. S. Stepanova u modyfikacii' I. I. Mahoninoi' [Methodology "Strategies of family upbringing" by S. S. Stepanov in the modification of I. I. Makhonina]*. [in Ukrainian]. Rezhym dostupu: <https://vseosvita.ua/library/dodatok-do-stattiditacatobatkivski-vidnosini-v-rodini-metodika-strategii-simejnogo-vihovanna-ssstepanova-v-modifikacii-ii-mahoninoi-139415.html>

Matjazh, S. V., Berezjans'ka, A. O. (2013). Klasyfikacija cinnostej ta cinnisnyh orijentacij osobystosti [Classification of values and value orientations of the individual]. *Naukovi praci Chornomors'kogo derzhavnogo universytetu imeni Petra Mogyly kompleksu «Kyjevo-Mogyljans'ka akademija»*. Ser. : Sociologija, 225, 213, 27–30. [in Ukrainian].

Miseng, D. V. (2020). Vplyv cinnisnyh orijentacij na styl' zhyttja osobystosti [The influence of value orientations on the lifestyle of an individual]. *Candidate's thesis*. Kyi'v. [in Ukrainian].

Polishhuk, V. M. (2008). *Psyhologija sim'i' [Family psychology]*. Sumy : «Universytets'ka knyga». [in Ukrainian].

Rohal, N. I. (2014). Psihologicheskij analiz detsko-roditel'skih otnoshenij devochek i mal'chikov podrostkovogo vozrasta [Psychological analysis of child-parent relationships of adolescent girls and boys]. *Science and Education a Neshh Dimension. Pedagogy and Psychology, II*(18), 37, 109–112. [in Russian].

Sopivnyk, I. V. (2018). Cinnosti sim'i' ta bat'kivstva u strukturi cinnisnyh orijentacij molodi Ukraïny ta Pol'shhi [Family and parenting values in the structure of value orientations of the youth of Ukraine and Poland]. *Mizhnarodnyj naukovyj zhurnal «Internauka»*, 2(42), (T.1), 42–46. [in Ukrainian].

Tarassenko, G. S. (2013). *Pedagogika sem'i v kontekste obrazovatel'nyh prioritetov Ukrainy i Belorusi [Family Pedagogy in the Context of Educational Priorities in Ukraine and Belarus]*. (Kollektivnaja monografija). Vinnica-Mozyr' : Nilan-LTD. [in Russian].

Furmanov, I. A. (2006). *Agressija i nasilie: diagnostika, profilaktika i korekcija [Aggression and violence: diagnosis, prevention and correction]*. Sankt-Peterburg : Rech'. [in Russian].

Shkil'na, I. M. (2014). Vyhovannja gumanistychnyh cinnostej starshyh pidlitkiv u vzajemodii' sim'i' i shkoly [Education of humanistic values of older teenagers in the interaction of family and school]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Kyi'v. [in Ukrainian].

Abstract

Rohal N. I.,

PhD (Candidate of Psychological Sciences),
Associate Professor of the
Department of Social Psychology,
Taras Shevchenko National University of Kyiv
E-mail: RogalNina@ukr.net

Synelnykov R. Yu.,

PhD (Candidate of Psychological Sciences),
Assistant lecturer of the
Department of General Psychology,
Taras Shevchenko National University of Kyiv
E-mail: romasynelnykov@gmail.com

Matviichuk K. Yu.,

Master of Psychology,
Taras Shevchenko National University of Kyiv
E-mail: katematviichuk1@gmail.com

THE RELATIONS BETWEEN PARENTING STYLES AND ADOLESCENTS' VALUE ORIENTATIONS

The article examines the relations between parenting styles and adolescents' value orientations. The performed theoretical analysis has showed that value orientations determine behavioural patterns, an individual's internal readiness for some activities in order to achieve certain goals and satisfy one's own needs. Entering adolescence, children begin to evaluate attitudes of their parents, their place in the family and their own importance in a new way, which serves as the basis for their value orientations.

We found that families applied different parenting styles to adolescents to the same extent, but indifferent and authoritarian styles had a slight predominance. The most significant values for adolescents were "conformity", "hedonism", "kindness", "security", "stimulation", "power" and "achievement", the least significant values were "independence", "universalism" and "traditions".

Existing correlations between family educational styles and adolescents' value orientations were revealed and described. The largest number of links

was between the authoritative parenting style and adolescents' values: traditions, independence, stimulation, power and conformity (the last relation was inverse); between the liberal style and the values: kindness, universalism, security (direct links) and traditions and achievements (inverse). This showed that acceptance and a warm emotional attitude towards an adolescent was associated with developed independence, a desire for activities, for excitement, formed ideas about the importance of group solidarity and absent fear to violate social expectations and norms, in particular, when such violations could harm an adolescent oneself. Vice versa, emotional indifference of parents, distance towards their children formed such values at adolescent that were aimed at loved ones' well-being, tolerance, acceptance, understanding of others (which could be a kind of compensation) and low importance of one's own achievements. The lowest number of connections was found between the authoritarian parenting style and conformity (direct) and independence and security (inverse); between the liberal style and conformity (direct) and achievement and power (inverse). This meant that, under low acceptance, a directive parental style, adolescents felt the importance to subordinate to other people's positions and opinions and their independence in making decisions and taking actions was low. Permissiveness and minimization of parental control, which were characteristic of the liberal style, are associated in adolescents with importance of submission and decreased importance of personal success through the demonstration of one's own competence.

Key words: *value orientations, parenting, strategies, styles, adolescents.*

Отримано – 20 березня 2022

Рецензовано – 22 березня 2022

Прийнято – 24 березня 2022

Received – March 20, 2022

Revision – March 22, 2022

Accepted – March 24, 2022